

Apžvalgos

NE KNYGA, O REIŠKINYS MANUEL ROSA. KOLUMB. HISTORIA NIEZNANA

Kristupas Kolumbas yra Jogailos vaikaitis; kai 1492 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras Jogailaitis žengė į Lietuvos sostą, tais pačiais metais jo pusbroliis Kristupas Kolumbas atrado Ameriką. Tokias išvadas savo knygoje „Kolumbas. Nežinota istorija“¹ padarė dvidešimt metų Kolumbo biografiją tyrinėjęs portugalų kilmės amerikietis Manuelis Rosa. Ši žinia prieš keletą metų sukėlė didelį ažiotažą tiek lietuviškoje, tiek lenkiškoje spaudoje ir buvo labai netikėta mūsų istorikams. Faktas, kad vieno žymiausių visų laikų keliautojų ir Amerikos atradėju laikomo Kolumbo šaknys yra Lietuvoje, buvo pasitiktas su didele nuostaba: ar tai gali būti tiesa? Kas galėtų sieti Kristupą Kolumbą su Jogailaičiais?

Manuelis Rosa tvirtina, jog iki šiol Varnos mūšyje žuvusiu laikytas Jogailos sūnus Vladislovas III išsigelbėjo ir tapo Kristupo Kolumbo tėvu. Tokį drąsų savo teiginį jis paremia reikalavimu atlikti Jogailaičių ir Kristupo Kolumbo DNR tyrimus, kurie turėtų galutinai patvirtinti šį ryšį. Ligšiolinėje istoriografijoje buvo įprasta teigti, kad po 1444 m. vykusio Varnos mūšio, kuriame lenkų ir vengrų kariuomenė buvo sumušta turkų, o Lenkijos ir Vengrijos

karalius ir Jogailos sūnus Vladislovas III (vėlesnės tradicijos pramintas Varniečiu) ten padėjo galvą. Pasak M. Rosos, po Varnos mūšio Vladislovas Varnietis stebuklingai išsigelbėjo, tačiau kažkodėl nepanoro susigrąžinti savo sosto. Esą po mūšio jis išvyko atgailauti į Sinajų, kur buvo įšventintas į šv. Kotrynos ordino riterius; vėliau, pasak M. Rosos, Vladislovas keliavo į Portugalijai priklausiusį Ceutos miestą (Šiaurės Afrika), kurį saugojo nuo maurų, už tai Portugalijos karalius Alfonsas V jį apdovanojo žemėmis Madeiroje. Apsigyvenęs šioje saloje, Vladislovas Varnietis nuslėpė savo tapatybę, pasivadino Henriku Vokiečiu ir, galiausiai, vedęs portugalę susilaukė Kristupo Kolumbo.

Smalsesniai skaitytojui iškart kyla gana pagrįstas klausimas: kas gi yra tas Manuelis Rosa? Jis – informacinių technologijų specialistas, dirbantis Jungtinių Amerikos Valstijų Diuko universiteto Medicinos centre. Įdomu, kad M. Rosa 1973 m. savotiškai pakartotojo Kristupo Kolumbo kelionę iš Senojo Pasaulio į Naujajį, kai kartu su tėvais iš Portugalijos emigravo gyventi į JAV, kur, atrodo, savo kilmės nepamiršo ir tapo Portugalijos patriotu. Savo darbe it žymusis Šerlokas Holmsas jis imasi neįmintų istorijos mįslių: įtarimą jam kelia Kolumbo kilmingumo problema – kaip nekilmingas žmogus sugebėjo pasiekti tokių

¹ Manuel Rosa. Kolumb. Historia Nieznana. Rebis Dom Wydawniczy, 2012.

didelių laimėjimų, susikrauti turtus ir vesti moterį iš diduomenės sluoksnių? Ir išties, geras istorikas visada yra šiek tiek skeptikas, o nepasitikėjimas nusistovėjusiais istorinių įvykių aiškinimais yra svarbi besikeičiančio istorijos supratimo dalis. Bandydamas atsakyti į šiuos savo išsikeltus klausimus, M. Rosa sakosi perskaitęs apie tris tūkstančius istoriografinių ir kronikinių pozicijų, kurias surado Lenkijoje, Portugalijoje, Ispanijoje, Italijoje, Dominikos Respublikoje, Vokietijoje ir Lietuvoje².

Klaidūs istorijos labirintai yra sunkiai įveikiami net patyrusiam istorikui, jau nekalbant apie mėgėjus. Kokia tai nelengva užduotis, matyti iš M. Rosos daromų klaidų, kurias čia aptarsime.

Kristupas Kolumbas – neabejotai svarbią vietą visoje Vakarų istoriografijoje užimanti figūra, tad su jo asmenybe susiję istoriniai tyrimai yra savaime aktualūs ne tik Lietuvos, bet ir daug platesniam Vakarų istoriografijos laukui. Jau iki Manuelio Rosos egzistavo plati Kristupo Kolumbo kilmės kontroversija – nors jo kelionės į Naująjį Pasaulį yra gerai dokumentuotos, visgi šykščios žinios apie Kolumbo jaunystę kelia vis naujas diskusijas apie jo kilmę. Mūsų laikus pasiekė tik vienas liudijimas apie jo gimimo vietą – tai Kolumbo testamente fiksuotas jo paties liudijimas apie savo kilmę iš Genujos. Pasak vyraujančios versijos, jis gimė apie 1451 m. vilnos audėjo šeimoje Genujoje, dar paauglystėje įsidarbino laive, o apie 1477 m. nuvyko į Lisaboną, kur studijavo astronomiją, matematiką, kartografiją bei jūreivystę. M. Rosos tvirtinimu, visa tai yra melas – iš tiesų dokumentas, kuriame yra fiksuotas

² *Rosa Manuel*. Kolumb. Historia Nieznana. Rebis Dom Wydawniczy, 2012, p. 20.

liudijimas apie genujietišką Kolumbo kilmę, yra falsifikatas ir sukurtas praėjus aštuoniasdešimt metų po Kolumbo mirties: esą toks liudijimas buvo naudingas dėl jo turtų kovojusiems palikuonims.

Šiuolaikiniame istoriniame diskurse galima suskaičiuoti dar bent aštuonias kitas Kolumbo kilmės versijas: graikiškąją, itališkąją, kataloniškąją, korsikietiškąją, norvegiškąją, portugališkąją, škotiskąją bei žydiškąją, dabar prie jų prisidėjo nauja – lenkiškoji-lietuviškoji. Sensacingas ir visiškai naujas yra M. Rosos teiginys, jog Kristupas Kolumbas yra Vladislavo Varniečio sūnus. O idėja, kad Vladislavas Varnietis po Varnos mūšio išsigelbėjo, randa ma teatro režisierius Leopoldo Kielanowskio³, Zbigniewo Świącho⁴ ir Krystynos Lukaszewicz⁵ knygoje, tiesa, Vladislavo Varniečio išsigelbėjimo tradicija yra daug senesnė ir siekia net XV a.

Norint tinkamai išnagrinėti Vladislavo Varniečio likimą, pirmiausia reiktų išsiaiškinti Varnos mūšio aplinkybes. Deja, M. Rosai to daryti visiškai nereikia. Nei tekste, nei literatūros sąrašė nėra nė vienos pozicijos, skirtos gana plačiai šio mūšio istoriografijai aptarti; tą išduoda ir knygoje pateikta šio mūšio apžvalga, kuriai čia skiriamas net mažiau nei vienas puslapis⁶. Šykščiai pristatoma ir Jogailaičių dinastijos istorija, kuri užima penkias pastraipas⁷.

³ *Kielanowski Leopold*. Odyseja Władysława Warneńczyka. Londyn: Oficyna Poetów i Malarzy, 1991.

⁴ *Święch Zbigniew*. Ostatni krzyżowiec Europy. Oddychający sarkofag Warneńczyka? Kraków: Wydawnictwo Wawelskie, 1995.

⁵ *Lukasiewicz Krystyna*. Władysław Warneńczyk. Krzyżacy i kawaler Świętej Katarzyny. Warszawa: Allegoria, 2010.

⁶ *Rosa Manuel*. Kolumb. Historia Nieznana. Rebis Dom Wydawniczy, 2012, p. 390.

⁷ Ten pat, p. 387–389.

Skaitytojui nesunkiai kyla klausimas: jeigu Vladislovas Varnietis tikrai išsigelbėjo po mūšio, kodėl nepanoro sugrįžti į savo sostą? M. Rosa turi iš tiesų originalų atsakymą: „Karalius nenorėjo valdyti. Dabar jis buvo riteris, Henrikas Vokietis.“⁸ Akivaizdu, kad nebuvo susipažinta su lenkiška Vladislovui Varniečiui skirta istoriografija: išskyrus jau mūsų minėtą teatro režisieriaus L. Kielanowskio knygą, nėra jokios kitos Vladislovui Varniečiui skirtos pozicijos.

Stephenas C. Rowellas, tirdamas iškart po 1444 m. Varnos mūšio atsiradusią Vladislovo Varniečio išsigelbėjimo tradiciją, išskiria du Vladislovo „pomirtinio gyvenimo“ etapus. Pirmąjį laikotarpį jis datuoja 1444 m. lapkričiu–1447 m. vasara, kai sklido gandai, jog Vladislovas gali būti gyvas; tuo metu dėl Lenkijos karūnos su Lenkijos ponais derybas vedantis Kazimieras Jogailaitis, naudodamasis brolio Vladislovo likimą gaubiančia nežinia, bandė išsiderėti sau palankesnes Lenkijos sosto gavimo sąlygas. Antrajame etape (1451–1470 m.) Lenkijoje pasirodė Vladislovų apsišaukėlių ir liudijimų jį esant gyvą; S. C. Rowello nuomone, šiuo laikotarpiu pasinaudodami gاندais Lenkijos ir Lietuvos priešai bandė daryti įtaką Kazimiero politikai. Vėliau Vladislovas Varnietis tapo literatūriniu veikėju⁹.

Iš antrojo laikotarpio (1451–1470 m.) yra išlikę net keturi liudijimai, susiję su Vladislovo Varniečio „pomirtinio gyvenimo“ tradicija, dviem iš jų naudojasi M. Rosa. Vienas yra fiksuojamas 1452 m.

⁸ Ten pat, p. 393.

⁹ Rowell S. C. Pomirtinis Vladislovo Varniečio gyvenimas – Vidurio Europos karalius Artūras iš Lietuvos // Lietuvos istorijos metraštis. 2006 (2). Vilnius, 2007, p. 6.

balandžio 10 d., kai laiške, siųstame iš Lisabonos į Marienburgą, dominikonas Mikalojus Floris, kreipdamasis į Vokiečių ordino didįjį magistrą Liudviką iš Ehrlichshauseno, Gdansko miestiečius, dvasi-ninkus ir abu Mazovijos kunigaikščius, teigia, jog yra lenkų karaliaus Vladislovo pažįstamas; esą Vladislovas šiuo metu gyvena Portugalijos salose. M. Floris rašo, kad tikisi, jog ateityje magistras taps „iš-tikimiausiu jo globėju“; taip pat jis siunčia Vladislovo atsiskyrėliškąjį drabužį. Šį šaltinį nagrinėjęs S. C. Rowellas akcentuoja, kad bandoma susisiekti su Lenkijos karaliaus priešais; jo manymu, laiškas veikiausiai nėra falsifikatas, bet tai „nereiškė, kad jo turinys nėra melagingas“, ir pabrėžia, jog „Florio aplinkoje apie patį Vladislovą nieko negirdėta“¹⁰. Kitas kartas, kai buvo paminėtas Vladislovas Varnietis, buvo 1465 m., kai Čekijos karaliaus Jurgio Podiebradžio pavaldinys Leonas iš Rožmitalio kelionės po Vakarų metu kelyje į Šv. Jokūbo šventyklą Santjage sutiko atsiskyrėlį, buvusį Lenkijos karalių, kuris, pasak legendų, pralaimėjo mūšį prieš pagonis. Esą jis atsiskyrė nuo pasaulio, nes jam buvo gėda dėl iš kautynių pabėgusių karių. Leonas iš Rožmitalio spėjo, kad jam galėjo būti apie 70 metų (o Vladislovas gimė 1424 m., tad tuo metu jam turėjo būti per keturiasdešimt). Taigi šie liudijimai nėra patikimi, be to, Rosai nėra žinomi kiti du Vladislovo Varniečio paminėjimai¹¹.

¹⁰ Rowell S. C. Pomirtinis Vladislovo Varniečio gyvenimas – Vidurio Europos karalius Artūras iš Lietuvos // Lietuvos istorijos metraštis. 2006 (2). Vilnius, 2007, p. 15.

¹¹ Kiti du Vladislovo Varniečio išsigelbėjimo tradicijai priskirtini liudijimai iš šio laikotarpio: pirmasis datuojamas 1451 m., kai žinomas „niekšas ir vagišius“ Jonas iš Vilčinos grįžo į Lenkiją ir, apsimeddamas Vladislovu Varniečiu, pasirodė Lenkijos pasienyje su Si-

Aiškėja, kad bene svarbiausias M. Rosos istorijos šaltinis – portugalų Henrique Henriques de Noronha (1666–1730) sudaryta visų Madeiros kilmingųjų šeimų nuo salos atradimo genealogija. M. Rosos tvirtinimu, joje pasakojama, jog Henrikas Vokietis apie 1450 m. apsigyveno Madeiroje ir buvo lenkų kunigaikštis, nors nuo aplinkinių slėpė savo tikrąją tapatybę¹². Toliau ten pasakojama, kad savo piligriminės kelionės metu ant Sinajaus kalno buvo pakeltas į šv. Kotrynos ordino riterius, o atvykęs į Madeiros salą čia gavo daug žemės. Noronha sakosi matęs dokumentus, įrodančius Henriko Vokiečio kilmę¹³. Išties tai atrodo gana įtikinamai, tačiau aiškėja, jog šie valdovo dovanojimų dokumentai istorikams jau gerai žinomi, bet juose Henriko Vokiečio kilmė nėra minima¹⁴; šito mums, skaitytojams, M. Rosa, deja, nepasako.

Taigi šie trys liudijimai – Mikalojaus Florio laiškas Vokiečių ordino magistrui, pasakojimas apie Leono iš Rožmitalio kelionę po Ispaniją bei Henrique Henriques de Noronha sudaryta genealogija – sudaro Rosos šaltinių bazę, kuria jis remiasi teigdamas, jog Vladislovas po mūšio netoli Varnos išgyveno.

lezija, kur buvo suimtas ir surakintas grandinėmis, o vėliau paleistas. Kitas paminėjimas – 1470 m. rašytame čekų metraštininko Pavelo Žideko traktate minimas anekdotas apie tai, kaip 1459 m. Mikalojus Rychlikas, buvęs Vladislovo tarnas, pasirodė Poznanėje, apsimesdamas karaliumi, tačiau greit buvo apšauktas melagiu ir įkalintas iki gyvos galvos. Plačiau apie visus paminėjimus: Rowell S. C. Pomirtinis Vladislovo Varniečio gyvenimas – Vidurio Europos karalius Artūras iš Lietuvos // Lietuvos istorijos metraštis. 2006 (2). Vilnius, 2007, p. 5–30.

¹² *Rosa Manuel*. Kolomb. Historia Nieznana. Rebis Dom Wydawniczy, 2012, p. 392.

¹³ Ten pat, p. 396.

¹⁴ *Jakowski Rafał*. Krzysztof Kolumbski czyli bajka o królu Władysławie na wyspie dalekiej // *Mówą Wiek*. Luty 2013, nr 2/13 (637), s. 25.

M. Rosos tezė apie Kolumbo kilmę remiasi tvirtinimu, jog Vladislovas Varnietis yra Kristupo Kolumbo tėvas, o jos įrodinėjimas susideda iš dviejų atskirų dalių (todėl bent vienos jų neteisingumas reikštų šios tezės klaidingumą): pirma, jis teigia, kad Vladislovas III ir Henrikas Vokietis yra tas pats asmuo, o antra, kad Henriko Vokiečio sūnus Sigismundas esą yra Kristupas Kolumbas. Visus šiuos asmenis aiškiai sieja ta pati lokacija – Madeiros sala: pasak Mikalojaus Florio, Vladislovas apsistojo būtent Portugalijos salose (tačiau kurioje tiksliai, jis neįvardija); Madeiroje gyveno Henrikas Vokietis, kurio kilmė yra neaiški, ir ten susilaukė sūnaus Sigismundo, kuris, atrodo, vienos savo kelionės metu žuvo; o Kolumbas į Madeirą užsuko ir joje prabuvo kurį laiką trečiosios savo kelionės į Ameriką metu.

Kiti juos siejantys dalykai, deja, nėra tokie aiškūs, tačiau daug kas paaiškėja atkreipus dėmesį į eiliškumą, kuriuo Rosa prieina prie savo išvadų. Įrodinėjimas, jog Kristupo Kolumbo tėvas buvo iš Lenkijos karaliaus sosto pasitraukęs Vladislovas III, atsiranda tik paskutiniame – septynioliktajame – knygos skyriuje ir 488 puslapių knygoje užima gana kuklią vietą. Iki pat paskutinio knygos skyriaus akcentuojami Kolumbo ryšiai su Portugalija, kol galiausiai prieinama prie išvados, jog Kolumbas nuslėpė savąją tapatybę ir iš tiesų yra kilmingas žmogus, gimęs Portugalijoje. Nors įprasta manyti, kad savo poziciją Ispanijos karaliaus dvare Kolumbas išsitarnavo pats, M. Rosa mano priešingai – kad pasiektų savo sėkmę, Kolumbas ne tik privalejo būti kilmingas, bet netgi karališkos kilmės: anot knygos autorius, tik tai paaiškina, kodėl Kolumbas įgijo platų išsilavinimą ir užėmė gana tvirtą vietą karaliaus dvare

(M. Rosa netgi tvirtina, jog dėl be galo aukštos kilmės Kolumbui buvo atviros ir aplinkinių šalių valdovų dvarų durys). Šį kilmingumo kriterijų atitinka Sigismundas, kuris, kaip ir Kolumbas, buvo jūrininkas; Sigismundas buvo kilęs iš Portugalijai priklausiusios Madeiros salos, jo tėvas buvo Henrikas Vokietis (kurio kilmė, pasak M. Rosos, yra karališka, nors šaltiniai to nepatvirtina), o motina – portugalė Senhorina Annes (kuri, žinoma, buvo bajorė, nors M. Rosa to neakcentuoja). Kristupą Kolumbą ir Sigismundą sieja vienas menkutis įdorymėlis – M. Rosa aptinka, jog Kolumbas savo laiškuose yra pavartojęs monogramą, kurioje matoma „S“ raidė – tai turėtų reikšti Sigismundo vardą.

Taigi iš tiesų siekiama įrodyti, jog Kristupo Kolumbo kilmė yra portugalė, tai viename savo interviu patvirtino ir pats M. Rosa, apgailestaudamas, kad „<...> žiniasklaida susitelkė į lenkišką jo kilmę, mažai dėmesio kreipdama į visa kita (**sic!**), **net į portugalėšką šaknis** [pabraukta – mūsų], nors jas tvirtai pagrindžia mano pateikti įrodymai“¹⁵. Akivaizdu, kad jogailaitiška kilmė M. Rosai yra periferinis klausimas, tik papildantis jo margaspalvę faktų mozaiką: jogailaitiška kilmė čia svarbi tik tiek, kiek padeda įrodyti karališką jo kilmę. Taigi paradoksalu, bet išvada apie Kolumbo lenkišką-lietuvišką kilmę yra integrali įrodinėjimo apie jo portugalėšką kilmę dalis: tik karališka Kolumbo kilmė gali atitikti M. Rosos išsikeltus kriterijus.

Lygindamas Kristupo Kolumbo ir Jogailos herbus, Rosa randa panašumų, kurie turėtų įrodyti, jog Kolumbas yra

Jogailos palikuonis. Deja, patyręs heraldikos specialistas čia panašumų neįžvelgtų (1 priedas). Rosai pakiša koją visiškas herbinės simbolikos neišmanymas. Kitas Rosos pasitelkiamas argumentas bandant įrodyti Kolumbo jogailaitišką kilmę yra Kolumbo amžininko Alejo Fernandezo paveikslas „Jūrininkų Mergelė“ (2 priedas), kuriame pavaizduotas Kolumbas; šis dailininkas buvo Kolumbo amžininkas ir Kolumbą matęs gyvą, tad paveiksle vaizduojamas Kolumbas, tikėtina, turi tikrų bruožų. Jame pavaizduotas Kolumbas yra šviesiaplaukis, o jo akys mėlynos – M. Rosai tai aiškus lenkiškumo ženklas. Be to, jame nutapytas Kolumbas M. Rosai yra panašus į Henriko Vokiečio atvaizdą iš XVI a. pr. tapyto paveikslo (3 priedas). Išties, atvaizdai panašūs, bet ar tai pakankamas pagrindas nutapytus žmones laikyti tėvu ir sūnumi? Deja, tenka konstatuoti, jog M. Rosai trūksta šaltinių interpretavimo įgūdžių, o tekste dažnai pasitaiko logikos klaidų. Akį rėžia ir dažnas mokslinio aparato ignoravimas. Reikia pasakyti, jog darbe labiau išplėtotą ne argumentacija, bet sąmonės srauto ir asociacijų technika, pasirenkami sudėtingi iš daugybės nepatikrintų prielaidų susidedantys įrodinėjimo būdai. M. Rosos darbas remiasi veikiau jau vaizduote ir neeiline išmone, nei apčiuopiamais įrodymais; naudojami šaltiniai kartais prieštarauja vieni kitiems, tačiau M. Rosai tai netrukdo.

Manuelis Rosa sukūrė originalią, bet mažai pagrįstą koncepciją, esą Vladislovas stebuklingai išsigelbėjęs tapo Kristupo Kolumbo tėvu. Paradoksalu, bet tokią išvadą M. Rosa prieina bandydamas įrodyti, jog Kolumbo kilmė yra portugalė. Jau iki M. Rosos buvo autorių, tvirtinančių, kad Vladislovas III išgyveno po 1444 m.

¹⁵ Nauja tiesa apie Kolumbą? Su Manueliu Rosa kalbasi Henrykas Skwarczynskis // Kultūros barai. 2012, Nr. 4, p. 71.

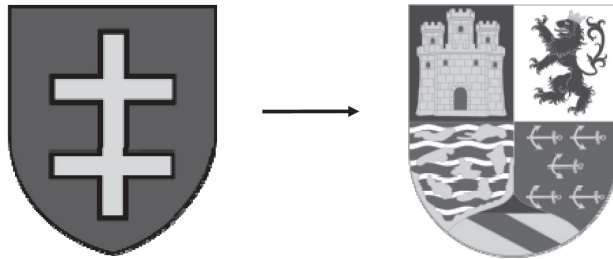
mūšio su turkais. Visgi M. Rosa yra pirmasis, teigiantis, jog Vladislovas yra Kristupo Kolumbo tėvas. Autoriaus naudojami šaltiniai istorikams jau buvo žinomi anksčiau, o jų perskaitymas ne tik nekritiškas, bet dažnai ir melagingas, o nepalankūs faktai yra ignoruojami. Tenka konstatuoti, jog Kristupą Kolumbą, Henriką Vokietį ir Vladislovą Varnietį sieja tik pati lokacija – Madeiros sala. Bėlieka tikėtis, kad karštas Portugalijos patriotas ateityje atidžiau susipažins su Vladislovo Varniečio gyvenimu. Deja, Manuelio Rosos argumentacija neatitinka moksliniams darbams keliamų reikalavimų, o tezė apie lenkišką-lietuvišką Kolumbo kilmę yra nepagrįsta. Kiekvienas istorikas privalo atitikti tris svarbius žanrui keliamus reikalavimus: būti gerai susipažinęs su pirminiais šaltiniais, išmanyti savo nagrinėjamos temos historiografiją ir sugebėti rašyti aiškiai ir suprantamai. Manuelio Rosos veikalas, deja, neatitinka nė vieno jų.

Manuelis Rosa iškelia daugiau klausimų nei pateikia atsakymų – galbūt klausimų kėlimas yra stipriausia jo knygos dalis. Džiugu, kad istorinės temos susilaukia susidomėjimo už profesionalių istorikų bendruomenės ribų. Štai Dano Browno istorinių konspiracijų prikimšti romanai sulaukė pasaulinio populiarumo, o į Lietuvos knygų rinką pastaruoju metu gana sėkmingai kelią skinasi istorinis romanas (Kristina Sabaliauskaitė, Sigitas Parulskis), kuris nesunkiai randa savo auditoriją (tai rodo gausūs K. Sabaliauskaitės knygų perleidimai), dėmesio sulaukia ir paramokslinės Lietuvos istorijos teorijos (Jūratė Statkutė de Rosales). Dėl išankstinio savo žinomumo lietuviškai pasirodžiusi M. Rosos knyga turi visus šansus tapti vienadiene Lietuvos sensacija, tačiau mažai įtikinami jo argumentai, menkas literato talentas bei komplikotas rašymo stilius veikiausiai neleis pasiekti didesnės sėkmės.

*Ričardas Dėdiala
Vilius Kubekas*

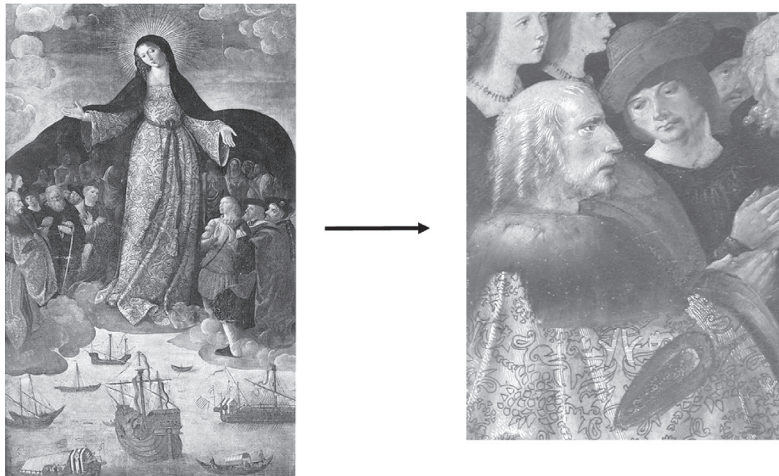
PRIEDAI

1 priedas

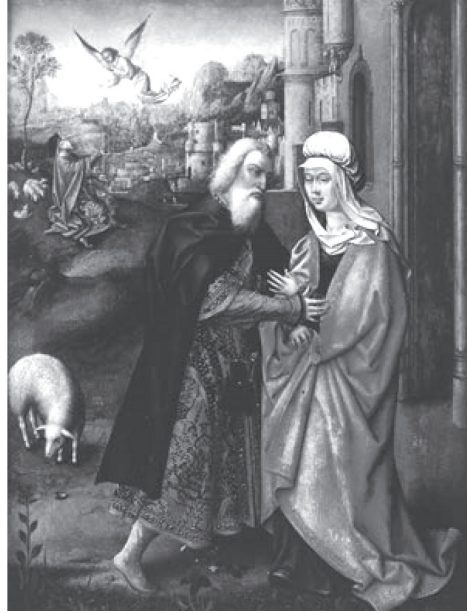
Jogailos (kairėje) ir Kristupo Kolumbo (dešinėje) herbai

2 priedas

Alejo Fernandezo paveikslas „Jūrininkų Mergelė“ (kairėje) ir jo fragmentas, vaizduojantis Kristupą Kolumbą (dešinėje)

3 priedas

„Šv. Joachimas ir šv. Ona“. Teigiama, kad Joachimo prototipas buvo Henrikas Vokietis